

บทคัดย่อ

โครงการ “สังเคราะห์สืบค้นพัฒนาการแห่งพลัง คุณค่า และความสุขของงานวิจัยเพื่อท้องถิ่นภาคใต้” ได้สังเคราะห์จากโครงการดีเด่นของ สกว.ฝ่ายวิจัยเพื่อท้องถิ่นภาคใต้จำนวน 14 โครงการ มีวัตถุประสงค์เพื่อ

1. เพื่อศึกษาว่าการวิจัยเพื่อท้องถิ่นในภาคใต้ ได้ดำเนินการหรือจัดการอย่างไร ให้เกิดพลัง, คุณค่า, และความสุขขึ้น
2. เพื่อศึกษาว่าการวิจัยเพื่อท้องถิ่นในภาคใต้ มีพลัง, มีคุณค่า, และมีความสุขที่เกิดขึ้น เติบโต และเข้มแข็งได้อย่างไร
3. เพื่อศึกษาว่าการวิจัยเพื่อท้องถิ่นในภาคใต้ จะขยายบทบาทหรือขยายผลของ พลัง, คุณค่า, และความสุข จากการวิจัย สู่ชุมชนอื่นๆหรือภาคีและเครือข่ายต่างๆให้ยั่งยืนได้อย่างไร

ผลการศึกษาพบว่า **พลัง** ของการวิจัยเพื่อท้องถิ่นภาคใต้ได้แก่ การที่การวิจัยเพื่อท้องถิ่นได้หนุนเสริมให้สิ่งที่เป็นศักยภาพของชุมชนมีโอกาสขยายตัว ในขณะที่ได้สร้างแรงผลักดันให้ปัญหาในชุมชนได้รับการแก้ไขท่ามกลางการเปลี่ยนแปลงของสังคมที่เกิดขึ้นตลอดเวลา แนวทางเบื้องต้นในการใช้การวิจัยเพื่อท้องถิ่นในการแก้ปัญหาของชุมชนมี 3 ส่วนคือ การใช้การวิจัยเพื่อท้องถิ่นเพื่อสร้างการรวมตัวกันเพื่อแก้ปัญหา การใช้การวิจัยเพื่อท้องถิ่นเพื่อสร้างองค์ความรู้ และการใช้การวิจัยเพื่อท้องถิ่นเพื่อปรับความสัมพันธ์ของคนในชุมชนกับกลุ่มต่างๆที่เกี่ยวข้องเพื่อแก้ปัญหา หลังจากนั้นก็จะนำไปสู่การขับเคลื่อนชุมชนด้วยงานวิจัยเพื่อท้องถิ่นซึ่งมี 3 แบบ คือ การขยายงานในระดับชุมชน การนำเสนอปัญหาของชุมชนสู่สาธารณะ และการสร้างความสัมพันธ์กับภาคีต่างๆ

ผลที่เกิดจากโครงการวิจัยดีเด่น คือ การสามารถตอบข้อสงสัยเบื้องต้นของทมิวิจัยได้ การเกิดทักษะในการทำงานที่ต้องให้ทุกคนร่วมคิดร่วมทำ การมีแนวทางในการสร้างองค์ความรู้ที่สามารถปรับนำไปใช้ได้จริง เกิดการขยายแกนนำกลุ่มเพิ่มขึ้น เกิดการรวมกลุ่มและพัฒนาความเข้มแข็งของกลุ่ม เกิดภาคีความร่วมมือของชุมชนกับภาคส่วนต่างๆ เกิดผลเชิงรูปธรรมที่สืบเนื่องจากกิจกรรม มีการขยายผลต่อเนื่อง

ในด้าน **คุณค่า** ของการวิจัยเพื่อท้องถิ่นภาคใต้ พบว่าการพัฒนาชุมชนของไทยแบ่งได้เป็น 3 ยุคคือ

การพัฒนาชุมชนยุคที่หนึ่ง ตั้งแต่ประมาณปี 2500 ถึง 2525 วิถีวิทยาของการกำหนดโครงสร้างพัฒนานั้น จะใช้การสั่งการจากบนลงล่าง หรือจากศูนย์กลางออกไปหาชายขอบ โครงสร้างที่เกิดขึ้นจึงเป็นโครงสร้างการพัฒนาแบบรวมศูนย์พัฒนาจากบนลงล่าง ส่วนการพัฒนาชุมชนยุคที่สอง ตั้งแต่ประมาณปี 2525 ถึง 2540 ใช้ทิศทางจากล่างขึ้นบน หรือจากขอบไปหา

ศูนย์กลาง แต่กรอบหลักของโครงสร้างจะยังคงเหมือนยุคที่หนึ่ง คือยังคงมีบน มีล่าง มีกลาง มีขอบ ส่วนยุคที่สาม ตั้งแต่ประมาณปี 2540 ถึงปัจจุบัน เป็นการพัฒนาแบบทางเลื้อย การพัฒนาที่เน้นการพึ่งตนเอง เน้นการมีส่วนร่วม

การวิจัยเพื่อท้องถิ่นได้ก่อตัวขึ้นในยุคที่สามในพื้นที่ที่มีโครงสร้างอำนาจเดิมอยู่แล้ว โดยมีลักษณะทางโครงสร้างการพัฒนา 3 ลักษณะ คือ การไม่ใช่โครงสร้างอำนาจเดิมในการพัฒนา การไม่พึ่งพิงโครงสร้างอำนาจเดิม และการไม่เป็นโครงสร้างอำนาจรวมศูนย์ เป้าหมายสูงสุดคือสร้างให้ชุมชนมีสภาพเป็น “ระบบ” ซึ่งจะเป็นฐานรองรับความยั่งยืนอย่างแท้จริง เส้นทางพัฒนามีลักษณะเป็นวงกลม ซึ่งเป็นลักษณะของความยั่งยืน พอเพียง การพึ่งพิงที่ไม่ใช่การแข่งขันแย่งชิง

การพัฒนายุคที่สาม นักวิจัยกับนักพัฒนาคือคนเดียวกัน โดยมีที่ปรึกษาคอยดูแลในระยะห่างที่เหมาะสม ใช้ความรู้ของชุมชนที่ได้จากการวิจัยเป็นตั้งตั้งต้นผสมกับความรู้จากภายนอก งานวิจัยและงานพัฒนากลายเป็นสิ่งเดียวกัน ชาวบ้านและชุมชนเป็นผู้พัฒนาตัวเอง ไม่ใช่ผู้ถูกพัฒนาเหมือนยุคก่อนๆ การพัฒนาอิงพื้นที่นิเวศธรรมชาติ และนิเวศวัฒนธรรม และจะแตกต่างอย่างชัดเจนกับการกำหนดพื้นที่ของการพัฒนายุคก่อนหน้านี้ คือจะเน้นพื้นที่ขนาดเล็กระดับชุมชนหมู่บ้าน หรือไม่เกินระดับตำบล มุ่งสร้างความเข้มแข็งในหน่วยพื้นที่ขนาดเล็กให้พึ่งตัวเองได้ โดยไม่มีแนวคิดต่อสู้กับรัฐ หรือคิดเพียงรอมบประมาณจากรัฐบาล ส่วนการขยายพื้นที่ออกไปเป็นเครือข่ายกว้างออกไปนั้น ถือเป็นเรื่องรองลงไป จะให้ความสนใจเมื่อการพัฒนาในหน่วยชุมชนของตนเข้มแข็งแล้ว

กระบวนการพัฒนาชุมชนของยุคที่สามซึ่งใช้การวิจัยเพื่อท้องถิ่น ใช้ต้นทุนท้องถิ่น ทำให้ชุมชนเข้มแข็งและพึ่งตัวเองได้ด้วยตัวเอง ดำเนินการพัฒนาเองโดยไม่ใช้การเรียกร้องรัฐเป็นหลัก สำคัญ ชุมชนคือแกนกลางอ้างอิงของการมีส่วนร่วม เป็นผู้สร้างการมีส่วนร่วม กำหนดกติกาการมีส่วนร่วม และเป็นผู้ถือฤทธาประตุการมีส่วนร่วม เมื่อกำหนดประเด็นพัฒนาเอง จึงกำหนดทุกอย่างเกี่ยวกับการมีส่วนร่วมได้ เวลา พื้นที่ ประเด็น และตัวบุคคล ในการมีส่วนร่วม ล้วนถูกกำหนดมาจากชุมชน

กระบวนการสื่อสารเพื่อการพัฒนายุคที่สาม ประชาชนสื่อสารกันเองก่อน จากนั้นจึงสื่อสารไปยังผู้รับสารอื่นๆ โดยรัฐก็เป็นเพียงผู้รับสารหน่วยหนึ่งเท่านั้น สื่อสารด้วยการถาม ภาษาที่ใช้คือประโยคคำถาม นักพัฒนาเป็นนักตั้งคำถามอย่างสร้างสรรค์ เป็นยุคแห่งประโยคคำถาม นักพัฒนาจะถามชาวบ้าน และกระตุ้นให้ชาวบ้านตั้งคำถามกับตัวเอง การสื่อสารในยุคนี้จะเน้นการประชุมแบบมีส่วนร่วมอย่างสร้างสรรค์ กระบวนการสนทนาในการสื่อสารจะเป็นการสนทนาแบบครุ่นคิด นิ่งสงบ มีลักษณะเป็นสุนทรียะสนทนา(dialogue)

ส่วนผลกระทบของการพัฒนาต่อคนในชุมชนยุคสาม เห็นได้ว่าคนที่มีความบทบาทสำคัญขึ้น มักมาจากกลุ่มที่หลากหลายในชุมชน ซึ่งหลายๆคนจะเป็นคนที่ไม่เคยมีโอกาสดที่จะแสดงบทบาทมาก่อนในการพัฒนายุคก่อนๆ เช่น คนแก่ สตรี เยาวชน ด้านผลกระทบของการพัฒนาต่อวัฒนธรรม

ชุมชน ยุคสามได้รื้อฟื้นวัฒนธรรมเดิม พื้นเครือญาติ เพื่อบ้าน และศีลธรรม สร้างวัฒนธรรมเหตุผล การใช้ความรู้ เน้นการมีส่วนร่วม ด้านผลต่อภูมิปัญญาชุมชนยุคที่สามได้รื้อฟื้นภูมิปัญญาพื้นบ้าน ในหลากหลาย ทั้งส่วนที่เป็นภูมิปัญญาการผลิต รวมถึงเรื่องเล่า ตำนาน พิธีกรรม มาเป็นรากฐาน การพัฒนาชุมชน ด้านผลต่อทรัพยากรชุมชน ยุคสามได้ใช้ทรัพยากรโดยตระหนักถึงความสัมพันธ์ ของทรัพยากรในชุมชนอย่างเป็นองค์รวม เห็นความสัมพันธ์เป็นหนึ่งเดียวระหว่างคน ทรัพยากร และวัฒนธรรมชุมชน รื้อฟื้นทรัพยากรที่เสียหาย และใช้อย่างมีการจัดการ และผลต่อเศรษฐกิจ ชุมชนยุคที่สามได้เน้นเศรษฐกิจ พอเพียง ยั่งยืน พึ่งตัวเองได้ ปลอดภัยจากความจน สร้างความ เข้มแข็งทางเศรษฐกิจได้แม้ไม่ต้องพึ่งพาหน่วยงานราชการ

ในด้าน **ความสุข** จากการวิจัยเพื่อท้องถิ่นภาคใต้ การทำวิจัยเพื่อท้องถิ่นทำให้ค้นพบ

คุณค่าทั้ง 5 ได้แก่ ศรัทธา ศีล การฟัง การแบ่งปัน การรู้ได้ตลอดสาย

พลังทั้ง 5 ได้แก่ ปัญญา สมาธิ สติ วิริยะ ศรัทธา

พรประเสริฐทั้ง 4 ได้แก่ อายุ วรรณะ สุขะ พละ

ความสุขทั้ง 6 ได้แก่ ความสุขอันเกิดจากความพร้อมเพรียงของหมู่คณะ

ความสุขอันเกิดจากความเพียรของผู้พร้อมเพรียงกัน ความสุขสงบของผู้มีใจยินดีในเรื่องราวเป็น ธรรมที่ตนรู้เห็นปรากฏแล้ว ความสุขอันเกิดจากความไม่เบียดเบียนกัน ความสำรวมในสัตว์ ทั้งหลาย ความสุขอันเกิดจากความปราศจากกำหนด ความก้าวล่วงทางทั้งหลายในโลกเสียได้ และ ความสุขอันเกิดจากการนำอสมิมานะออกหมดเสียได้ ไม่ยึดตัวของตนจัดจนเสียการ

กระบวนการเข้าถึงความจริงจากการทำวิจัยเพื่อท้องถิ่นมี 7 ขั้นตอนคือ 1) การรู้เห็นด้วย ประสาทสัมผัสทั้งหก 2) การคิดอย่างเป็นระบบ 3) สามารถเลือกสิ่งที่จะเชื่อ 4) เกิดศรัทธา 5) มี วิธีดำเนินการ-น้ำ จนบรรลุเป้าหมาย-เนื้อ 6) การพิสูจน์ซ้ำ 7) พรทั้ง 4 ความสุขทั้ง 6

ข้อเสนอแนะสำคัญ คือ ในช่วงต่อไปการทำวิจัยเพื่อท้องถิ่นควรวิเคราะห์ปัญหาสังคมใน เชิงขัดแย้งให้มากขึ้น ต้องทำให้ชุมชนพึ่งตนเองทางการวิเคราะห์ ควรสร้างความสัมพันธ์เชิง ต่อรองกับฝ่ายต่างๆที่จะส่งผลกระทบต่อชุมชนให้มากขึ้น การกำหนดประเด็นวิจัยควรคำนึงถึง เงื่อนไขการเปลี่ยนแปลงทั้งระดับชุมชนจนถึงระดับสากล ทีมวิจัยควรสร้างกลไกการตรวจสอบ แนวคิด การทำงาน และถอดบทเรียนของทีม

ในด้านการใช้กระบวนการวิจัยท้องถิ่นเพื่อพัฒนาชุมชน โมเดลของการพัฒนาชุมชนยุคที่สาม การพัฒนาบางส่วนก็ยังต้องใช้โมเดลที่หนึ่ง หรือโมเดลที่สอง แต่การพัฒนาส่วนใหญ่ต่อไปใน อนาคตน่าจะใช้โมเดลที่สามเป็นโมเดลหลัก แต่ชุมชนใดสนใจจะใช้การวิจัยท้องถิ่นเป็นเครื่องมือ การพัฒนาจะต้องมีการเตรียมพร้อมพอสมควร และต้องไม่เร่งรีบเร่งรัด โดยเฉพาะชุมชนที่ขาด พื้นฐานการมีส่วนร่วม มีลักษณะแตกแยกความสามัคคี และยังยึดติดกับการพัฒนาในยุคที่หนึ่ง และ ยุคที่สอง หากจะเริ่มใช้การวิจัยท้องถิ่น จะต้องดำเนินการอย่างระมัดระวังมาก และดำเนินการอย่าง เป็นขั้นตอน ภายใต้การประคบประหงมของพี่เลี้ยง โดยเฉพาะในระยะแรก

ข้อเสนอต่อ สกว. ท้องถิ่นต่อการพัฒนาชุมชนยุคที่สามคือ สกว.ควรดำเนินการไปยังชุมชนโดยตรง โดยไม่ผ่านนายหน้า หรือตัวกลาง ซึ่งข้อต่อสำคัญที่จะเชื่อมต่อกับชุมชนก็คือบุคคลที่จะไปเป็นที่ปรึกษาการวิจัย/พัฒนา นั่นเอง สกว.ท้องถิ่นจึงต้องพัฒนาบุคลากรเพื่อรองรับงานที่ปรึกษาการพัฒนาย่างจริงจัง.